

DOI: 10.7596/taksad.v7i5.1811

Citation: Çapcıoğlu, İ., Akın, M., & Akyüz, N. (2018). Göç Olgusunun Dini ve Toplumsal Yansımaları: Kur'an'daki Atıflar Bağlamında. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 596-605. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i5.1811>

Göç Olgusunun Dini ve Toplumsal Yansımaları: Kur'an'daki Atıflar Bağlamında

Religious and Social Reflections of the Migration: In the Context of Quranic References

İhsan Çapcıoğlu¹, Mehmet Akın², Niyazi Akyüz³

Abstract

In order to sustain the life, first and foremost, the person needs the basics such as food and clean water, apparel and shelter. But, along with the economical conditions, if the humanly conditions based on trust and social peace lacks or not enough in a region, then it is almost impossible to sustain basic needs for people. These situations caused the people leave their places in throughout history. For this reason, migration is a sociological fact on the agenda of humanity. The religions, as are known, present people sense making interpretations overcoming hardships, helping them coping with the problems, strengthening them against these situations. Within this frame, the experiences of prophets, among the examples given in Quran constitute an important part. Like any person, the prophets also faced hardships. For example, Prophet Moses, because of the insecurity of the situation, had to leave his country. The last prophet, Muhammad, faced with the oppression and persecution of the polytheists, allowed the Muslims first to emigrate to Ethiopia and then to Medina. Before, during and after the migration, the hardships saddened the prophets, led them to bad mood from time to time as every other people, but the patience, resolution, tenacity and determination of them became a source of hope not only for their believers but the humanity. Hence, in Quran it is stated that, the people who had to leave their country, will be rewarded in this world and in the afterlife. The statement of Quran continues to be a light of hope in today's world where the number of people, who is not allowed to have the basic needs increases every day, and the consciences without empathy becoming more blind. The emigrants today continue to struggle for life. In this paper, how the struggles of the emigrants be interpreted within the Quran perspectives as a Hegira Phenomenon is deliberated. In this way, it is aimed that along with the historical meaning of the migration as a universal fact, the reflections on today and relations on current issues be determined.

Keywords: Qur'an, Migration, Social change, Refugee, Hegira.

¹ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Türkiye. E-posta: ihsançapcioglu@yahoo.com

² Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Türkiye. E-posta: akinmehmet55@hotmail.com

³ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Türkiye. E-posta: niyaziakyuz06@hotmail.com

Öz

İnsanın yaşamını sürdürebilmesi, öncelikle yeme-içme, giyim-kuşam ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Ancak ekonomik koşulların yanında, toplumsal barışa ve güvene dayalı insani koşulların yetersiz olduğu ya da bulunmadığı coğrafyalarda yaşamak zorunda kalan insanlar açısından söz konusu temel ihtiyaçların karşılanması neredeyse imkânsızdır. Bu durum, tarih boyunca insanların içinde yaşadıkları mekânı kitleler halinde terk etmelerine yol açmıştır. Dolayısıyla göç, başlangıçtan itibaren insanlığın gündeminden düşmeyen sosyolojik bir olgu olmuştur. Bilindiği gibi dinler, insanların yaşadıkları zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştıracak ve söz konusu durumlar karşısında onları güçlendirecek çeşitli anlamlandırma biçimleri sunar. Bu kapsamda, Kur'an'da verilen örnekler arasında peygamberlerin tecrübeleri önemli bir yer tutar. Nitekim her insan gibi onlar da, çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Hz. Musa yaşadığı ortamın güvensizliğinden dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Son peygamber Hz. Muhammed de, müşriklerin eziyet, işkence ve zulümleri karşısında Müslümanlara önce Habeşistan'a, daha sonra da Medine'ye hicret etme izni vermiştir. Göç öncesinde, esnasında ve sonrasında karşılaşılan zorluklar, her insan gibi peygamberleri de üzmüş; ancak yaşananlar karşısında onların gösterdikleri sabır, metanet, azim ve kararlılık, sadece kendilerine inananlar açısından değil, diğer insanlar için de umut kaynağı olmuştur. Nitekim Kur'an'da çeşitli nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanların dünyada da ahirette de ödüllendirileceği bildirilmiştir. Kur'an'ın bu beyanı, temel ihtiyaçlarını karşılamalarına izin verilmeyen insanların sayısının her geçen gün arttığı ve empatiden yoksun vicdanların giderek körleştiği günümüz dünyasında göçmenlere umut ışığı olmaya devam etmektedir. Çünkü onlar, her zamanki gibi zorlu koşullarda yaşam mücadelesi vermektedir. Bu makalede, göçmenlerin verdiği bu mücadelenin Kur'an perspektifinden hicret örneğinde nasıl anlamlandırıldığı üzerinde durulmaktadır. Böylece, evrensel bir olgu olarak göçün tarihsel süreçteki anlamının yanı sıra, günümüze yansımalarının saptanması ve güncel örneklerle ilişkilendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Göç, Sosyal hareketlilik, Mülteci, Hicret.

Giriş

İnsanın varlığını sürdürebilmesi, öncelikle beslenme, barınma, korunma, mülkiyet edinme, sağlıklı yaşama, eğitim-öğretim, özgürlük ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. İnsanlar, söz konusu ihtiyaçların karşılanmasını zorlaştıran ya da imkânsız hale getiren koşulların ortaya çıkması durumunda buldukları mekânı terk ederek göç etmek durumunda kalırlar. Sözlükte göç, "ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret" (Türk Dil Kurumu [TDK], 2018) anlamına gelir. Bu tanımda, insanlık tarihi kadar eski toplumsal gerçekliklerden biri olan 'göç' olgusunun, insanların coğrafi olarak yer değiştirmesini ifade etmek için kullanılan bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Göç yoluyla coğrafi hareketliliğin pek çok nedeninden söz edilebilir. Bununla birlikte ister toplumsal ister teknolojik ister coğrafi nitelikli olsun, tüm değişimler öncelikle insanın doğal ya da toplumsal koşullarını etkilemektedir. Sözgelimi deprem gibi doğal bir değişim, oluşturduğu coğrafi yıkımlar yanında insanların buldukları bölgeden zorunlu olarak göç etmelerine neden olabilir. Göç de işsizlik gibi başka bir toplumsal sonuca ve düzensiz kentleşme gibi diğer bir coğrafi ve toplumsal değişime neden olabilir (Eyüpoğlu ve Yıldız, 2016: 164). Bu örneklerde de görüldüğü gibi göç olgusuna etki eden birbiriyle ilişkili pek çok karmaşık değişken bulunmaktadır. Bununla birlikte göç sürecini başlatan ve yönlendiren temel değişkenler arasında ekonomik, siyasi, kültürel, ekolojik ve dini etmenler sayılabilir (Çapcıoğlu, 2018: 28). Esasen insanlar güvenliklerini, özgürlüklerini ve sosyal refahlarını temin eden hususlara erişimin zorlaştığı ortamlarda daha fazla bulunmayı tercih etmezler ve yaşadıkları ortamdaki bir şekilde uzaklaşmanın imkânlarını bulmaya çalışırlar.

Toplumsal hareketliliğin dinamik bir boyutunu oluşturan göç olgusuyla birlikte insanlar, zorunlu ya da gönüllü nedenlerle buldukları yerden ayrılarak başka bir mekâna geçici, yarı kalıcı ya da kalıcı olarak yerleşirler. Bu bağlamda, bir göç hareketinin tanımlanabilmesi ve ölçülebilmesi için mesafe, zaman ve kalıcılık üzere üç temel ölçüte ihtiyaç bulunmaktadır (Kümbetoğlu, 1997: 278; Petersen, 1958: 256-266). Mesafenin ölçüsü, ana yurdun sınırlarının dışına çıkılmasıdır. Aynı ülke içindeki yer değiştirmelerde (iç göç) bu ölçüt, yaşanan şehrin; ülkeler arası hareketliliklerde (dış göç) ise ülkenin coğrafi sınırı olarak belirlenir. Diğer taraftan zamanın ölçüsü, göç hareketliliğinin gerçekleştiğinin tespit edilebileceği bir sürenin geçmiş olmasıdır. Kalıcılığın ölçüsü ise, göç kararının yerleşmek amacıyla alınmasıdır. Bununla birlikte göç edilen yerde kalınacak süre, genellikle, yeni mekânın sunduğu imkân ve fırsatlara ya da oluşturduğu risk ve tehditlere bağlıdır. Başka bir ifadeyle, göç öncesinde olduğu gibi sonrasında da yeni yurdun kalıcılığı, göç tecrübesinin ne kadar “çekici” ya da “itici” (Parkins, 2010: 6-24) olduğuna göre değişkenlik gösterir.

Göç sosyolojisi literatürü incelendiğinde, göç olgusunun benzer ölçütlere göre başka sınıflandırmalara da konu olduğu anlaşılmaktadır. Bu sınıflamalarda, genellikle irade, yoğunluk, sınırlılık ve zaman olmak üzere dört temel boyuttan söz edilmektedir. Buna göre, irade boyutu açısından gönüllü ve zorunlu; yoğunluk açısından bireysel ve kitlesel; sınırlılık açısından iç ve dış; zaman açısından ise geçici ve sürekli olmak üzere göç hareketliliğinin alt kategorilere ayrılarak incelendiği görülmektedir (Yalçın, 2004: 17-20; FitzGerald ve Arar, 2018: 387-406). Esasen göç, sadece fiziksel bir yer değiştirmenin ötesinde psikolojik, sosyolojik, ekonomik, siyasi ve dini boyutları olan bir toplumsal değişim olgudur. Bu nedenle o, sadece yaşanan fiziksel mekânın değiştirilmesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda hem göç edilen hem de göçü kabul eden toplumun sosyo-kültürel yaşamını dönüştürerek, yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkarır. Bu makalede, özetlenen çerçeveden hareketle, Kur’an’daki atıflar bağlamında göç/Hicret olgusunun dini ve toplumsal yansımaları ele alınacaktır. Ancak söz konusu çerçeveye geçmeden önce Yahudilik ve Hıristiyanlık bağlamında konuya kısaca temas edilmesi yararlı olacaktır.

Evrensel Dinlerin Perspektifinden Göç Olgusu

Göç, ilk insandan itibaren gündemden düşmeyen dinamik toplumsal gerçeklikler arasında yer almıştır. Bilindiği gibi evrensel dinlere göre insanın yeryüzündeki serüveni, insanlığın ilk atası kabul edilen Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva’nın cennetten yeryüzüne gönderilmesi, başka bir ifadeyle göçü/Hicreti ile başlamıştır. Dinler tarihi verileri incelendiğinde, dinlerin insanların yaşadıkları zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştıracak ve zorluklar karşısında onları güçlendirecek çeşitli anlamlandırma biçimleri sunduğu görülmektedir. Bu çerçevede kutsal kitaplarda verilen örnekler arasında peygamberlerin tecrübelerinin önemli yer tuttuğu bilinmektedir. Çünkü her insan gibi onlar da, tebliğ görevlerini yerine getirirken çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Örneğin, Hz. Musa yaşadığı ortamın güvensizliğinden dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Kitab-ı Mukaddes’e bakıldığında, Musa Peygamber’in öncülük ettiği göç örneklerinden bahsedildiği görülmektedir. Bunlardan ilkinde, tek başına yaptığı göç yolculuğu, ikincisinde ise İsrailoğulları ile birlikte Mısır’dan çıkışı anlatılmaktadır. Kutsal kitaplarda yer alan her iki göç hareketinin de, Yahudilerin toplumsal hafızasında kalıcı bir yer işgal ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle Hz. Musa’nın İsrailoğulları ile birlikte kitlesel olarak Mısır’dan çıkışının anlatıldığı ikinci göç yolculuğu, sıradan bir yer değiştirme hareketi olarak algılanmaz. Çünkü bu göç sürecinin başlangıcından itibaren tüm aşamaları ve bu aşamalarda yaşananlar kayda geçirilmiş ve zamanla kutsallaştırılarak farklı bağlamlarda anlamlandırılmıştır (Aydemir ve Şahin, 2017: 368).

Hristiyanlık tarihi açısından da göç olgusu önemli bir konuma ve işleve sahiptir. Bu kapsamda, Hz. İsa’nın Kafarnahum, Celile, Kudüs, Ürdün Nehri Kenarı, Dekapolis, Gerasara ve Samiriye gibi merkezlere gerçekleştirdiği seyahatler, Yahudi geleneğindeki gibi dini karakterli bir yer değiştirme hareketi olarak değerlendirilmiştir. Böylece bu seyahatlere olağanüstü nitelikler atfedilmiş ve bunlar Hz. İsa’nın kendisine inananlarla birlikte gerçekleştirdiği “kutsal göçler” olarak kabul edilmiştir. Hz. İsa’nın seyahatlerinin, birer

“kutsal göç hareketi” olarak değerlendirilmesinin bir diğer göstergesi de, göçmenler ile geride kalanlar arasında oluşan yeni durumdan “diaspora” olarak söz edilmesidir. Hz. İsa ve havarilerinin göçleri ile ilgili olarak da, kutsal kitaplarda çok sayıda olaya yer verilmekte ve onların kısa mesafeli göçleri bile, dinin doğuşu ve gelişiminde kutsal, özel ve özgün anlamlara sahip örnekler olarak görülmektedir. Bununla birlikte, Hristiyanlığın yayılışı, Kudüs’ten ayrılan İsa’nın takipçilerinden çok sayıda elçinin, Yahudiye, Samiriye, Fenike, Kıbrıs ve Antakya gibi bölgelere gruplar halinde dağılışı ile gerçekleşmiştir (Aydemir ve Şahin, 2017: 368-369).

Kur’an’da Göç/Hicret Olgusu

Kitab-ı Mukaddes’te olduğu gibi Kur’an-ı Kerim’de de, peygamberlerin göç tecrübelerine ilişkin çeşitli atıflara rastlamak mümkündür. Bu çerçevede, son peygamber Hz. Muhammed de, müşriklerin eziyet, işkence ve zulümleri karşısında Müslümanlara önce Habeşistan’a, daha sonra da Medine’ye göç (Hicret) etme izni vermiştir. Göç öncesinde, esnasında ve sonrasında karşılaşılan zorluklar, her insan gibi onu da üzmüş; ancak yaşananlar karşısında gösterdiği sabır, metanet, azim ve kararlılık, sadece kendisine inananlar açısından değil, diğer insanlar için de bir umut kaynağı olmuştur. Nitekim Kur’an’da çeşitli nedenlerle yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalan insanların dünyada da ahirette de ödüllendirileceği bildirilmektedir (Nahl, 16/41; Nisa, 4/100; Nur, 24/22; Tevbe, 9/20; Enfal, 8/74; Âli İmrân, 3/195; Bakara, 2/218). Kur’an’ın bu beyanı, temel ihtiyaçlarını karşılamalarına izin verilmeyen insanların sayısının her geçen gün arttığı ve empatiden yoksun vicdanların giderek körleştiği günümüz dünyasında göçmenlere umut ışığı olmaya devam etmektedir. Çünkü onlar, her zamanki gibi zorlu koşullarda yaşam mücadelesi vermektedir.

Kur’an’da toplumsal koşulların zorlamasıyla yer değiştirmek zorunda kalanlara ilişkin atıfların, özellikle çağımızda çeşitli sebeplerle göçe zorlanan insanların durumları ve göç ettikleri ortamda sosyal ilişkilerini yeniden kurma ve düzenleme ihtiyacı açısından incelenmesi gerekir. Günümüzde, ülkemizin de içinde yer aldığı coğrafyanın maruz kaldığı kitlesel göç hareketliliği düşünüldüğünde, bu ayetlerin yeniden anlaşılması ve yorumlanması, toplumsal bir zorunluluk arz etmektedir. Elbette bu anlama ve yorumlama çabası, öncelikle ayetlerin nüzul sebepleri (Serinsu, 2012: 55) ve Kur’an’ın bağlamsal bütünlüğü dikkate alınarak yapılmalıdır (Albayrak, 2009: 47-48). Bu çerçevede, Nahl suresi 41. ayette karşılaştıkları haksızlıklar yüzünden yaşadıkları mekânı terk etmek zorunda kalan Müslümanların dünyada da ahirette de ödüllendirileceği belirtilmektedir. Ayetin sonunda ahiretteki ödülün daha büyük olduğunun belirtilmesi, zorunlu nedenlerle bulunduğu ortamdaki uzaklaşmak durumunda kalan kimseler açısından bir umut ışığı olarak değerlendirilmelidir. Çağdaş müfessirler, bu ayette geçen “Muhacirler” ifadesiyle neyin kastedildiğinin ve bu kimselerin neden Hicret etmek durumunda kaldıklarının, günümüzde benzer koşullarda yaşam mücadelesi verenleri anlamak bakımından önemli olduğunu vurgulamışlardır. Ancak söz konusu ayetin daha iyi anlaşılması bakımından öncelikle klasik müfessirlerin yorumlarına değinilmesi yararlı olacaktır. Söz konusu müfessirlerden biri olan Taberi, bu ayeti yaşam hürriyeti elinden alınma tehlikesiyle karşı karşıya olan ve inancını özgürce yaşayabileceği bir ortamın kalmadığı zamanlarda, inananların buldukları mekânı terk edip Hicret edebileceklerinin önemli bir delili olarak yorumlamıştır. Bu bağlamda, Taberi Hz. Peygamber dönemindeki Habeşistan’a ve Medine’ye yapılan hicretleri de bu kapsamda değerlendirmiştir (et-Taberi, 2001: 14/223-226).

Kur’an ayetlerinin Hz. Muhammed’e iletilmesi ve insanların açıktan İslam’a davet edilmesiyle birlikte müşriklerin baskı ve zulmü artmış, sonuçta Müslümanlar ana yurtlarını terk etmek durumunda kalmışlardır. Esasen bu ayet, gerek İslamiyet’in yayılması gerekse de İslam’ı seçenlerin çektikleri sıkıntılar ve gördükleri işkenceler sebebiyle nazil olmuştur. Bu durumda olanlara nasıl davranılması gerektiği hususunda ise Enfal suresi 74. ayette *“İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihat edenler ve (Muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya; işte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır.”* buyurulmaktadır. Bu ayetlerde, yaşamlarını idame ettirdikleri ortamlardan göç etmek zorunda kalan

insanlara ve onlara yardım edenlere verilecek karşılıklardan bahsedilmektedir. Taberi bu ayeti, yukarıdaki ayete benzer biçimde, inancını özgürce yaşayamadığı için doğup büyüdüğü ve yaşadığı ortamdan ayrılıp Hicret etmek zorunda kalanların ve inancının gereği olarak elindeki her türlü imkânı onlarla paylaşanların gerçek inananlar olduğu şeklinde değerlendirmektedir. Taberi, bu kimselerin ahirette de günahlarının bağışlanacağını ve güzel bir biçimde ödüllendirileceğini belirtmektedir (et-Taberi, 2001: 11/299-300).

Klasik müfessirlerden Razi de, Hicret edenlerin yaşadıkları zorluklara dikkat çekerek, Hicret'e karar vermenin kolay olmadığını vurgulamaktadır. Gerçekten de Muhacirler, yakın ve uzak çevrelerindeki tanıdıklarından, maddi-manevi destekçilerinden, başka bir ifadeyle neredeyse her şeylerinden vazgeçerek böyle bir yolu tercih etmek zorunda kalmışlardır. Razi'ye göre bu zorlu kararın karşılığı, gelecekte kendilerini bekleyen büyük bir ödül olmalıdır. Çünkü onlar, bu zorlu karar sonrası, üstelik hiçbir hazırlıkları olmadığı halde, kendileriyle savaşmak için gelen çok sayıda silahlı kişiye karşı da mücadele etmek zorunda kalmışlardır (er-Razi, trhsz: 15/212-213). Nitekim Kur'an'da, böylesine zorlu bir göç tecrübesi yaşayan insanlara örnek teşkil edebilecek davranışları sebebiyle, hem Ensardan hem de Muhacirlerden övgüyle söz edilmiş ve *"öncü Muhacirler ve Ensâr ile onlara güzellekle tâbi olanlar yok mu, Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşturlar"* (Tevbe, 9/100) buyrulmuştur.

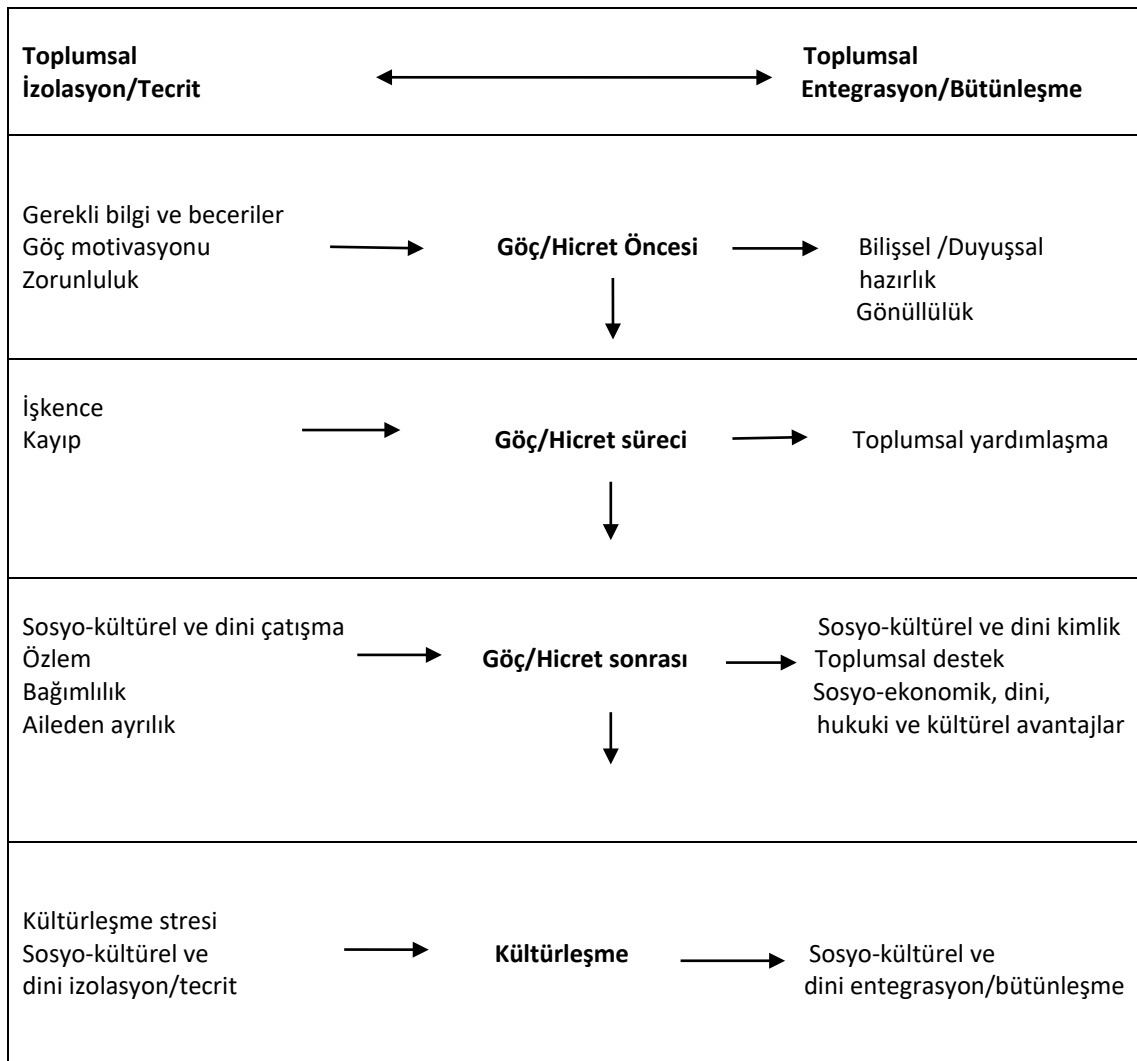
Hicret sürecinin, sabır ve metanetle en güzel şekilde sonuçlandırılması gerekir (Müzzemmil, 73/10). Nitekim Kur'an'da, muhacirlerin Allah katındaki derecelerinin benzer bir tecrübe yaşamayanlara göre çok daha üstün olduğu (Tevbe, 9/20-22; Ankebut, 29/56-60), kendilerini zayıf ve çaresiz hissettiklerinde Allah'ın yardımının yetişeceği (Enfal, 8/26; Ankebut, 29/60) ve Hicret edenler gibi Hicret esnasında vefat edenlerin de ödüllendirileceği vurgulanır (Nisa, 4/100). Bu kapsamda; inanan, iyilikler yapan ve zorluklar karşısında sabredenler için yeryüzünün genişliğinden ve onların ahirette sınırsızca rızıklandırılacaklarından bahsedilir (Zümer, 39/10). Bu örneklerle, genel olarak çeşitli mağduriyetlere maruz kaldığı için olağanüstü koşullarda yaşam mücadelesi verenlerin, özelde ise zorunlu göç sürecinin ıstırabını derinden yaşayan Muhacirlerin gelecek kaygılarının azaltıldığı (Sarıkaya, 2018: 245), psiko-sosyal açıdan rahatlatıldığı ve desteklendiği görülmektedir.

Göç/Hicret Olgusunun Dini ve Toplumsal Görünümleri

Kadim bir toplumsal hareketlilik örneği olarak 'Hicret' olgusunda, insanların çeşitli sebeplerle buldukları mekânı *'terk ediş'*lerine vurgu yapılır. Bu anlamdaki 'Hicret'in zıddı 'avdet', yani *'dönüş'*tür. Her ne kadar 'Hicret', hüznü bir terk ediş gibi görünse de, özellikle sonuçları açısından incelendiğinde, aslında onun bolluk ve berekete yeniden dönüşü çağrıştırdığı görülür (Albayrak, 2008: 187). Nitekim Nisa suresi 100. ayette; *"Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur. Kim Allah ve Elçisi için göç etmek amacıyla evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir."* buyrulmaktadır. Bu bağlamda, Miladi 622 tarihinde gerçekleşen zorunlu göç hareketi sonucunda Müslümanlar, ana yurtları olan Mekke'den ayrılma kararı vermek zorunda kalmışlardı (Kirman, 2017: 114; ayrıca bkz. Demircan, 2015). Esasen bu kolay alınabilecek bir karar değildi. Çünkü göç sürecinde insanlar, yeni dâhil olacakları ortamda toplumsal olarak izole edilme ve ötekileştirilme endişesi duyarlar. Toplumsal izolasyon ya da tecrit, kişilerin diğer kişilerle etkileşim kuramaması, bireysel ve toplumsal açıdan desteklenme potansiyellerinin kısıtlanması durumudur. Bu durum kişinin yalnızlık, yabancılaşma ve kendini değersiz hissetme gibi duygular yaşamasına neden olabilmektedir. Ötekileştirme de aynı şekilde 'kendinden olmayana farklı ve sıradışı' görerek, 'biz ve onlar' biçiminde etiketleme ve böylece ayırım sınırlarını derinleştirme durumu olarak ortaya çıkmaktadır (Sönmez-Selçuk, 2011). Sonuçta insanlar, farklı kültürlere ait kişilere değil, sadece kendi grup üyelerine güvенеbileceği düşüncesine inanmaya başlamakta ve giderek öteki olarak tanımladığı kişilerden uzaklaşarak farklı olana yabancılaşabilmektedir.

Günümüz göç sosyolojisi literatüründe çizilen bu çerçevenin aksine, Hicret sürecinde zorunlu sebeplerle ana yurtlarından ayrılan Müslümanları, o günkü adı Yesrib olan Medine’de coşkun bir kalabalık sevinçle karşılamıştır. İnandığı yüksek ahlaki değerleri epistemolojik ve ontolojik açıdan içselleştirerek din, ahlak ve değer uyumunu (Akgün, 2016; Çapcıoğlu ve Çapcıoğlu, 2015: 21-24) kendi benliğinde gerçekleştirmeyi başaran bu insanlar, kendilerini Mekke’den gelenleri dışlamak ya da ‘ötekileştirmek’ yerine, onlara kucak açarak tarihte eşine ender rastlanabilecek bir kardeşlik örneği ortaya koymuşlardır. Bu tablo karşısında Hz. Peygamber, aynı dinin değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan bu toplulukları (‘Muhacirler’ ve ‘Ensar’) kardeş ilan etmiştir. Medine’ye Hicret’in daha sonra Müslümanlar tarafından takvim başlangıcı kabul edilmesi, İslam tarihinde bu olaya, özellikle sonuçları itibariyle yüklenen olumlu anlamı göstermesi bakımından manidardır. Bu özellikleriyle Muhacirler açısından bir kurtuluşa dönüşen Hicret, dünya tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Zira aynı inanca mensup insanların yanında, farklı inanç ve kültürlerden insanlar da burada buluşma imkânı yakalamışlardır. Bilindiği gibi o dönemde Medine’de Müslümanların yanı sıra Hristiyanlar, Yahudiler, müşrik Araplar gibi topluluklar da yaşıyordu. Bu özelliğiyle Hicret, sadece İslam tarihinde değil, insanlık tarihinde de birlikte yaşama tecrübesinin önemli bir örneğini oluşturmuştur. Bu kapsamda ırkına, rengine, cinsiyetine, statüsüne, diline ve inancına bakılmaksızın Medine’de yaşayan herkesin kültürel çeşitliliği ve temel insan hakları güvence altına alınmış ve güvene dayalı bir toplumsal yaşam ortamı tesis edilmiştir.

Tablo 1: Göç/Hicret Evrelerine Göre Toplumsal İzolasyon ve Entegrasyon Süreci⁴

⁴ Karataş, Adıgüzel ve Ünal, 2018: 30’dan uyarlanmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi göç öncesi, göçe karar vermeyi ve hazırlığı; göç süreci fiziksel olarak yer değiştirmeyi; göç sonrası ise yeni dâhil olunan topluma sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi ve dini çerçevede uyum sağlamayı içermektedir. Göç sosyolojisi literatüründe göç öncesi, göç sırasında ve göç sonrası yaşanan tecrübeler göçmen bireyler açısından belli başlı risklerle ilişkilendirilmektedir. Bu risklerin başında toplumsal rol ve ağların bozulması, şiddet olayları ve sığınılan yerde vatandaşlık durumlarına ilişkin uzun süreli belirsizlikler gelmektedir. Bu çerçevede, göç sonrasında geleceğe ilişkin statünün belirlenerek netleşmesi, göçmenlerin umut ve iyimserlik duygularını geliştirmelerine katkıda bulunmaktadır (Karataş, Adıgüzel ve Ünal, 2018: 30-31). Hicret örneğinde, göç öncesinden sonrasına kadar geçen süreçte göç eylemi Muhacirleri bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak yepyeni statü ve deneyimlerle karşı karşıya bırakan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muhacirler açısından Hicret, kişisel bağlardaki değişimler, sosyal ağların yeniden yapılandırılması, bir sosyo-ekonomik ve kültürel sistemden başka bir sosyo-ekonomik ve kültürel sisteme geçiş olmak üzere üç ana değişimi beraberinde getirmiştir. Muhacirlerin dünyasında sosyo-ekonomik ve kültürel değişimin yanı sıra toplumsal bütünleşmenin de bir aracı olarak işlevselleşen Hicret olgusuna, sebep-sonuç ilişkisi açısından baktığımızda ise, gerek Muhacirler gerekse göç ettikleri şehir açısından bireysel olduğu kadar toplumsal kazanımlar elde etme durumunun da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Çapcıoğlu, 2018: 29-30). Hicret örneğinde görüldüğü gibi, göç tecrübesi, yaşadıkları ortamda katlanılamayacak ölçüde zorluklarla karşı karşıya kalan insanlar açısından zihinsel, fiziksel, ruhsal, ekonomik, sosyal, kültürel vb. pek çok açıdan rahatlatan bir özelliğe sahiptir.

Muhacirlerin yeni sosyo-kültürel ortama uyum sürecinde Medineliler tarafından her açıdan desteklenmeleri, göçün ortaya çıkarması muhtemel olumsuzlukları azaltan en önemli değişkenlerden biri olmuştur. Zira göçmenler açısından ev sahibi toplum tarafından benimsenmeleri ve tatmin edici toplumsal ilişkiler kurabilmeleri temel yaşamsal ihtiyaçlar olarak değerlendirilmektedir. Ancak doğrudan toplumsal uyum ile ilgili bu durum bazen birkaç kuşak sonrasında gerçekleşebilecek zor ve uzun bir süreç olarak görülmektedir. Esasen göçmenler, dâhil oldukları yeni sosyal çevre kendi kültürlerine benziyorsa daha az, benzemiyorsa daha fazla uyum sorunu ile karşılaşmaktadır (Karataş, Adıgüzel ve Ünal, 2018: 30-31). Hicret örneğinde bu süreç, Medinelilerin yardımseverliği ve Hz. Peygamber'in uygulamaları sayesinde yeni kültüre hızla uyum sağlama sonucunda yaşanan güçlü bir toplumsal entegrasyon ile sonuçlanmıştır. Bu çerçevede Müslümanlar açısından Hicret'in, *toplumsal izolasyon/tecrit* sonucunda gerçekleşen *zorunlu bir tercih* olduğu anlaşılmaktadır. Albayrak'a göre (2008: 82) bu, özden ve hakikatten kopuk bir biçimde değişime direnerek yaşamaya alışmış olanların anlamaları ve onaylamaları mümkün olmayan bir tercihtir. Bu özelliğiyle Hicret, sonraki süreçte Müslümanların dinî anlayışları ve yaşayışlarını derinden etkilemiş kadim toplumsal bir olgudur. Bu etkinin sebebi, Hicret'in insanları alışık oldukları gündelik yaşam tarzlarından uzaklaştırmasıdır. Dolayısıyla dinler ve peygamberler tarihine bakıldığında, Hicret kadar etkileyici bir başka olguya çok az rastlanır. Çünkü ilk bakışta Hicret'te bir uzaklaşma ve ayrılık var gibi görünse de, gerçekte her uzaklaşma, başka bir şeye yakınlaşma anlamına gelir. Bu çerçevede o, vatanlarını terk etmek zorunda kalan kişiler açısından yeni bir hayatın başlangıcı, yeniden insani ölçülerde bir hayata dönüş, dolayısıyla umuda ve kurtuluşa yolculuktur.

Hicret olgusu, günümüzde de benzer zorluklarla ülkesini terk etmek durumunda kalan insanlar açısından umut olma potansiyelini korumaktadır. Elbette zorunlu sebeplerle ülkesini terk edenlere yardım etmek, tarihin her döneminde olduğu gibi bugün de ahlaki, insani, vicdani ve toplumsal bir sorumluluktur. Zira vicdan sahibi her birey, böyle davranarak Hicret sürecinde yaşanan Ensar-Muhacir kardeşliğinin modern zamanlarda da yeniden canlandırılabilceğini örneklemiştir. Nitekim 2011 yılından beri Suriye'den Türkiye'ye milyonlarca insanın gerçekleştirdiği kitlesel göç hareketi, hacmi ve yoğunluğu dikkate alındığında, tarihte eşine ender rastlanan toplumsal hareketliliklerden biridir (İçduygu, 2015; Aydemir ve

Şahin, 2018: 127).⁵ Bu süreçte kendisine sığınan mülteciler karşısında Ülkemizin sergilediği insani yardım ve fedakârlık ise ortadadır (Erdoğan, 2015). Bu durum, Türkiye'nin geçmişte olduğu gibi bugün de zorda kalanlara kucak açan bir toplum olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Yaşama, beslenme, barınma, korunma, mülkiyet ve dokunulmazlık gibi haklar, temel insan haklarının başında gelir. Bunlar; insan olmanın ve insanca bir hayat sürmenin zorunlu kıldığı temel yükümlülüklerdir. Dolayısıyla vicdan sahibi her insanın, kendisi gibi diğer insanların da bu haklara sahip olduğunu kabul etmesi ve onları kendi hakları gibi korumaya çalışması gerekir. Bununla birlikte, geride bıraktığımız yüzyıl gibi içinde bulunduğumuz yüzyıl da söz konusu temel haklara ilişkin ihlallerin yoğunlukla yaşanmakta olduğu ve bu yüzden insanların yaşadıkları mekânları kitleler halinde terk etmek durumunda kaldığı bir zaman dilimine tanıklık etmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre sadece geride bıraktığımız 2017 yılı sonu itibarıyla dünyada farklı statülerde 68,5 milyon insan zorla yerinden edilmiş bulunmaktadır. Bu nüfusun 16.2 milyonu, 2017 yılı içerisinde, ya ilk kez ya da üst üste birçok kez olmak üzere yerinden edilmiştir. "Bu rakam, hareket halinde olan çok büyük kitlelere tekabül etmektedir ve her gün 44.500 kişinin ya da her iki saniyede bir kişinin yerinden edildiği anlamına gelmektedir" (Arnold, 2018). Hal böyleyken, mültecilerden kaynaklanan yükümlülüklerin paylaşımındaki adaletsizlikler dikkat çekici bir manzara ortaya çıkarmaktadır. Buna göre dünyada en fazla mülteci üreten üç ülke Suriye (6.3 milyon), Afganistan (2.6 milyon) ve Güney Sudan (2.4 milyon); en fazla mülteci bulunan ülkeler ise sırasıyla Türkiye (3.5 milyon), Uganda (1.4 milyon), Pakistan (1.4 milyon), Lübnan (1.0 milyon) ve İran (979.400)'dir. Bununla birlikte, mültecilerin sadece yaklaşık % 15'i gelişmiş ülkelerde yaşarken, % 85'i gelişmekte olan ya da yoksul ülkelerde yaşama tutunmaya çalışmaktadır (UNHCR, 2018). Bu durum, dünya genelinde "*varlıkların endişesi, yoksulların dayanışması*" (Erdoğan, 2018: 7) olarak nitelenen trajik bir manzaranın sergilendiğini göstermektedir.

Bu manzara, göç sürecinde yaşanan trajedilerin insanlığın vicdanında karşılık bulmasının gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak her birey gibi insanlığın ortak hafızasında da var olduğu kabul edilen vicdan duygusunun sınırsızca çıkarlar lehine körleştirilmesi ve böylece dünya kamuoyunun manipülasyonu, küresel trajedilerin artarak yaşanmasına, insani dram ve sefaletlere yol açmaya devam etmektedir. Bir taraftan asgari ihtiyaçlarını karşılamaya izin verilmeyen insanların sayısı her geçen gün artarken, diğer taraftan empatiden yoksun vicdanların körleştiği çağımızda, mültecilerin yaşadıkları trajedilerin örneklerine sıkça rastlamak mümkündür. Bu durum karşısında, ihtiyaç sahiplerine el uzatan ve onların acılarını paylaşan

⁵ Türkiye, hızlı kentleşme ile köyden kente gerçekleşen kitlesel göçler sebebiyle göç dolayımındaki sorunlarla sıkça karşılaşan ülkeler arasındadır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren dış göçlere yoğun biçimde muhatap olan Türkiye'de, özellikle 1950'lerden sonra artan sanayileşmenin beraberinde getirdiği kentleşmenin tetiklediği nüfus hareketliliği, 1980'den sonra doğuda yaşanan terör sorununun da eklenmesiyle iç göçün de yoğunluğunu artırmıştır. TÜİK verilerine göre ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında Türkiye nüfusunun sadece yüzde 27'si kentlerde yaşarken, 1950'ye kadar bu oran sadece 1 puanlık bir artışla (yüzde 28'e ulaşarak) neredeyse aynı kalmıştır. 1950'den itibaren hızlı bir kentleşme sürecine girilmiş, 1980'lerin ortalarında kent nüfusu kır nüfusunu geçmiş, 2017 verilerine göre ise kentte yaşayanların oranı yüzde 92'yi geçmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2018). 1980'lere kadar devam eden kırdan kente göç, 1980 sonrası liberal politikalar ve 1985'lerden sonra yaşanan terör olayları nedeniyle farklı bir boyut kazanmıştır. Bu tarihlerden sonra sadece kırdan kente değil, kentler arası göçler de dikkat çekici biçimde artmıştır. Türkiye'de kentleşme Batı ülkelerinde olduğu gibi sanayileşmeye bağlı olarak gelişmemiş olmakla birlikte, zamanla iş bulma ve diğer ekonomik faktörler göç hareketlerinin temel motivasyonunu oluşturmuştur. Politik nedenler, tarım alanındaki gelişmeler, ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi, sosyo-psikolojik nedenler göç sürecini hızlandıran diğer nedenler olarak dikkat çekmektedir (Adıgüzel, 2018). Günümüzde Suriye kökenli göçmenlerin, toplumsal yaşam alanlarındaki artan görünürlüğünün de etkisiyle kentlerin nüfusu artmaya ve sosyo-kültürel dokusu hızla değişmeye devam etmektedir.

insanların sergilediği insani tutum ve davranışların arkasında yatan temel motivasyonun incelenmesi gerekmektedir. Yukarıda çizmeye çalıştığımız çerçevede dünya genelinde göçmenlerin dağılımına baktığımızda, söz konusu motivasyonun arkasında, öncelikle İslam'ın "kim olduğuna ve nerede yaşadığına bakılmaksızın insanca yaşama hakkı ve imkânı elinden alınanlara yardımda bulunmayı yücelten" bakış açısının yattığı anlaşılmaktadır. Nitekim Kur'an'da çeşitli gerekçelerle göç etmek zorunda kalan insanlara verilecek ödüllerin yanı sıra, onlara iyilikte bulunanların da ödüllendirileceğinden bahsedilmektedir.

Kaynakça / References

Adıgüzel, Y. (2018). *Göç sosyolojisi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Akgün, T. (2016). "Bertrand Russell ve Nurettin Topçu'da Ahlâkın Ontolojik Kaynağı ve Epistemolojik Değeri Bakımından Din-Ahlâk İlişkisi", *Felsefe Dünyası*, 64: 159-195.

Albayrak, H. (2009). *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul: Şule Yayınları.

Albayrak, K. (2008). "Tebdîl-i Mekânda Ferahlık Var mıdır veya Eyne'l-Mefer?", *Milel ve Nihal*, 5 (3): 81-104.

Arnold, R. (2018). "Zorla Yerinden Edilen İnsan Sayısı 2017'de 68 Milyonu Aştı, Mülteciler İçin Küresel Bir Anlaşmanın Sağlanması Kritik Önemde", Erişim Adresi: <https://www.unhcr.org/tr/19707-zorla-yerinden-edilen-insan-sayisi-2017de-68-milyonu-asti-multeciler-icin-kuresel-bir-anlasmanin-saglanmasi-kritik-onemde.html>.

Aydemir, S. & Şahin, M. C. (2017). "Tek Tanrılı Dinlerde Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Göç Teorileri Açısından Bir Analiz", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 28 (3): 359-71.

Aydemir, S. & Şahin, M. C. (2018). "Zorunlu-Kitlesele Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği", *Dini Araştırmalar*, 21 (53): 121-148.

Çapcıoğlu, İ. (2018). "Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu İle Göç Üzerine Söyleşi", *Diyanet Aylık Dergi*, 328: 28-30.

Çapcıoğlu, İ. & Çapcıoğlu, F. (2015). "Popüler Kültürün Metalaştırdığı Değerlerimizi Nasıl Yeniden İnşa Edelim?", 21-29, *Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu, Tebliğler Kitabı*, (ed. Cengiz Gündoğdu), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Demircan, A. (2015). *Nebevi Direniş: Hicret*, 2. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları.

Erdoğan, M. (2015). "Türkiye'ye Kitlesele Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler", *Türkiye'nin Göç Tarihi*, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (ed. M. Erdoğan ve A. Kaya), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. (2018). *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamının Çerçevesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

er-Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî (t.y.). *Tefsir-i Kebir*, Tahran: Daru'l-Kitabul İlmiyye.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (2001). *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Kahire: Daru'l-Hicr.

Eyüpoğlu, O. & Yıldız, M. (2016). "Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Literal ve Kültürel Yaklaşımların Sosyal Değişmeye Uyum Açısından İşlevselliği", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (3): 163-198.

FitzGerald, D. S. & Arar, R. (2018). "The Sociology of Refugee Migration", *Annual Review of Sociology*, 44: 387-406.

İbn Hanbel, A. (1999). *Müsned*, thk. Şuayb Arnaûd, Beyrut: Müessesetür-Risale.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (1953). *Sünen-i İbn Mace*, Beyrut: Dar'ul-İhya'il-Kutub'il-Arabiyye.

İçduygu, A. (2015). *Syrian Refugees in Turkey: The Long Road Ahead*, Washington, DC: Migration Policy Institute.

Karataş, K.; Adıgüzel, Y. & Ünal, A. Z. (2018). "Göç Travması", 15-61, M. Baloğlu ve E. Göv (ed.), *Psikososyal Güçlendirici Destek Programı Göç Travması*, Ankara: MEB Yayınları.

Kirman, M. A. (2017). "Sosyal Bir Olgu Olarak Göç", 109-129, *İslam Coğrafyasında Terör, Göç ve Mültecilik*, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları.

Kümbetoğlu, B. (1997). "Göçmenlik, Mültecilik, Yeni Bir Yaşam ve Sonrası", 271-280, *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Ankara: DİE Yayınları.

Parkins, N. (2010). "Push and Pull Factors of Migration", *American Review of Political Economy*, 8: 6-24.

Petersen, W. (1958). "A General Typology of Migration", *American Sociological Review*, 23 (3): 256-66.

Sarıkaya, M. E. (2018). "Zorunlu Göç Bağlamında Kur'an'da Göç", *Journal of Analytic Divinity* 2 (1): 235-252.

Serinsu, A. N. (2012). *Kur'an ve Bağlam*, İstanbul: Şule Yayınları.

Sönmez-Selçuk, S. (2011). Küresel Dönüşümün Kimlik Boyutu: 'Öteki'nin İnşası, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk Dil Kurumu [TDK] (2018). 'Göç', Erişim Adresi: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gtsvearama=gtsveguid=TDK.GTS.5c1e2fb05e9b43.84593524.

Türkiye İstatistik Kurumu [TUİK] (2018), "Uluslararası Göç İstatistikleri", Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30607>.

UNHCR (2018). "Figures at a Glance", Erişim Adresi: <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>.

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.